

Merhamet Kavramı ve Schopenhauer'in Merhamet Yaklaşımının Değerlendirilerek Farklı Düşünürlerin Görüşleriyle Karşılaştırılması

The Concept of Compassion and the Comparison of Schopenhauer's Approach to Compassion with the Ideas of other Philosophers

Ş. Handan AKIN^a

Özet

Arthur Schopenhauer, şefkat ve merhametin filozofudur; onun felsefesinde "irade (istenç)" ve "merhamet" kavramlarına sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Bu çalışma, merhamet kavramını tanımlamayı, Schopenhauer'in felsefi bakışında merhamet ve ahlaka ilişkin görüşlerinin ne olduğunu araştırmayı ve aynı zamanda farklı görüşteki bazı düşünürlerin fikirleriyle karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda merhametin farklı tanımları incelenmiş ve merhamet kavramını etik ve felsefi anlamda değerlendiren bazı düşünürlerin görüşlerinden söz edilmiştir.

Schopenhauer, Batı felsefi geleneğine paralel olmayan bir biçimde merhamete ahlaki ve metafizik bir önem vermiştir. Schopenhauer'e göre, "ahlak", kimsenin birbirine zarar vermediği ve herkesin birbirine olabildiğince yardım ettiği bir ilişki biçimidir; merhamet duygusudur. Başka bazı filozoflar da merhametli olmanın ahlaki bir erdem olarak görülebileceğini vurgulamışlardır. Bu erdeme sahip olmak için merhametin doğasını anlamak gerekmektedir. Ahlaki değer merhametin bir sonucu olarak gerçekleşebileceğine inanan Schopenhauer, sevgi ve şefkatin ahlaki açıdan iyi karaktere sahip bireylerde bulunacağına inanmaktadır. Bu yüzden kişinin iradesini desteklemesi gerektiğini düşünür. Egoizm ve kötülük ayrıca kötü davranış ve kötü fikirlere de neden olur. Schopenhauer'e göre, egoizmi ve kötülüğü çözecek tek şey merhamettir. Merhamet, insanı gerçek adalet ve insan sevgisine götüren bir duygudur.

Anahtar Kelimeler: Merhamet; Schopenhauer; duygu; iyilik; değer; ahlak; irade,

--

Abstract

Arthur Schopenhauer is a philosopher of compassion and mercy; his concepts of willpower and compassion are frequently seen in his philosophy. This study aims to define the concept of compassion and morality are and at the same time, compare them with the ideas of some thinkers of different views. In this context, different definitions of compassion were examined and the views of some thinkers who evaluated the concept of compassion in the ethical and philosophical sense were mentioned.

Schopenhauer, applied a moral and metaphysical importance to compassion that is without parallel in the Western philosophical tradition. According to Schopenhauer, "morality" is a way of relationship in which nobody hurts one another and everybody helps each other so far as possible; is the feeling of compassion. Some other philosophers have also emphasized that compassion can be seen as a moral virtue. It is necessary to understand the nature of compassion in order to have this virtue. Believing that moral value can be realized as

^aAnkara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, ANKARA ✉ handansenol@hotmail.com

Gönderim Tarihi: 06.08.2018 • Kabul Tarihi: 17.12.2018

a result of compassion, Schopenhauer believes that love and compassion will be found in people of good moral character. That's why he thinks that the person must suppress his willpower. Egoism and malice also cause to bad action and bad ideas in behaviours. To Schopenhauer, the only thing they would resolve egoism and malice is compassion. Compassion is an emotion that takes man to true justice and love of human as well.

Keywords: Compassion; Schopenhauer; emotion ;favor; value; morality; will.

GİRİŞ

İnsanların sürekli birbiriyle çatıştığı, savaşların hep gündemde olduğu günümüzde merhamet duygusuna ve insanların içindeki insani, iyi ve ahlaki diye nitelendirilen duyguları hatırlamaya ihtiyaç olduğu düşüncesiyle merhamet konusu değerlendirmeye ve üzerinde düşünmeye değer bir konu olarak görülmüş ve çalışılmıştır. Son dönemde ülkemizde ve dünyada yaşanan olaylara bakıldığında “merhamet duygusunun günümüzde daha çok vurgulanmalı mıdır?” sorusunun sorulması önemli görünmektedir. Bu çalışmada merhamet kavramları incelenmiş ve bu kavramın felsefe ve etik alanlarındaki yansımaları değerlendirilmiştir. 19. yüzyılın en önemli filozoflarından biri olan Schopenhauer, ele aldığı sorunları ayrıntılı bir şekilde farklı düşünsel akımlar ve gelenekler çerçevesinde incelemiş ve kendisinden sonra gelen felsefecileri bu özelliğiyle yönlendirip etkilemiştir. Çalışmalarında merhamet kavramına ağırlıklı bir yer ayıran düşünürün görüşleri bu çalışmanın genel çerçevesini oluşturmaktadır.

MERHAMET KAVRAMINA YÜKLENEN FARKLI ANLAMLAR

Araştırma sırasında incelenen kaynaklarda “Merhamet” in İngilizce karşılığı olarak kullanılan çok fazla kelime olduğu, ama genellikle makalede de kullanılan *Compassion*’un kullanıldığı görülmüş, ayrıca *grace, benignity, charity, pity, mercy* gibi kelimeler de merhamet anlamında kullanılmıştır (1).

Biyoetik Terimleri sözlüğünde merhamet: “Zor ya da daha kötü durumdaki bir kişi ya da gruba (kimi zaman insan dışındaki canlılara da) yönelik duygudur” diye tanımlanmaktadır. Karşıdaki varlığın bunu hak edip etmemesinin, hangi eylemden dolayı o duruma düştüğünün, suçlu olup olmadığının bu duygu için belirleyici olmadığı belirtilmektedir. Klinikte ise hekim-hasta ilişkisinde merhamet duygusunun belirleyici olduğu, etik açıdan hastanın insan ve birey olduğunun unutulmaması, acıma vb. gibi duygusal eylemlerde adil olmayan sonuçlar ortaya çıkabildiği, haksızlık olabildiği söylenilebilir (2).

Türk Dil Kurumunca merhamet, “bir kimse veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü ve acıma hissidir” diye tanımlanmaktadır (3).

İslam Ansiklopedisinde “acımak, şefkat göstermek” anlamında masdar, “acıma duygusu, bu duygunun etkisiyle yapılan iyilik, lütuf” anlamında isim olarak kullanılan merhamet ve aynı anlama gelen rahmet kelimeleri öncelikle Allah’ın bütün yaratılmışlara yönelik lütuf ve ihsanlarını belirtmekte, yanısıra insanlarda bulunan, onları diğer insan ve canlıların sıkıntıları karşısında duyarlı olmaya ve yardım etmeye sevkeden acıma duygusunu ifade etmektedir. Bu kaynaklarda Allah’ın rahmân ve rahîm isimleri açıklanırken evrendeki herşey gibi insanlardaki merhamet duygusunun da Allah’ın insanlığa lütfu olduğu belirtilir. Evlât sevgisi, ana babaya saygı ve itaat, sıla-i rahim, yaşlılara, yoksullara, hastalara, sakatlara, yetimlere, kimsesizlere yardım etme gibi erdemlerin merhamet duygusunun yansımaları olduğu kabul edilmektedir. Görüldüğü üzere merhamet kavramının yoğun bir teolojik arka planı söz konusudur (4).

Dini açıdan yapılan diğer bir tanımlamada ise merhamet, yaratılanların iyiliklerle karşılanmasını isteyip, onlara yardım etme arzusunun bireylerde oluşturduğu hissiyattır denilerek, merhametin uzun zamandır unutulmaya yüz tutmuş ya da anlamı değişmiş bir kelime olduğu, oysa Cenab-ı Hakk’ın halifesi olan insana bahşedilen en güzel melekelerden biri olduğu belirtilmektedir. Günümüz insanının etrafını saran yaşam

biçimlerinin (Modernizm, materyalizm gibi) insanı merhamet duygusundan uzaklaştırdığı, hayatın sunduğu tüm olanaklara sahip olmak isteyen insanın; “en çok bana” hatta bazen “sadece bana” diyecek kadar bencilliğin esiri olabileceği düşünülmektedir (5).

Sağlık alanında merhamet ise, bir bireyin başka bir bireyin yaşadığı travmayı ve ağrıyı derinden fark etmesi sonucunda duyulan acıma ve üzüntü hissidir. Merhamet sağlık profesyonellerinin hastalara bakım hizmeti sunmasını kolaylaştıran önemli bir değerdir. Hekim ve diğer sağlık çalışanlarının sahip olması beklenen bir duygudur. Sağlık profesyonelleri hastalara iyi bir hizmet verebilmek için sorunları olan hastalara merhamet göstermek ve tedavi sırasında empati kurmak durumundadır. Bu duruma uzun süre maruz kalmaları merhamet yorgunluğunun yaşanmasına, zamanla fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tükenmişliğe neden olabilmekte, sonuçta çalışanların çalışma yaşamı kalitesini ve sunulan sağlık hizmetlerinin kalitesini önemli derecede etkilemektedir (6).

Felsefe tarihine bakıldığında da duyguların önemli olduğu görünmektedir; örneğin Antik Yunan'dan beri duyguların akılla çatışabilmesinin kişiyi ahlaklı davranmaktan alıkoyabileceği söylenmektedir. Aristoteles gibi kimi filozoflar ahlaklı ve iyi hayat yaşamanın duygularla olanaklı olduğunu ve onların doğru zamanda, doğru yerde, doğru insanlara yöneltilerek, doğru şekilde hissedilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Sonraki dönemlerde Kant ahlaklı olan her şeyi iyi diye nitelendirip, ahlaklı olmanın duygularla hareket etmemeyi gerektirdiğini belirtmiş ve Retorik adlı eserinde bu konuyu inceleyen, “merhametli olma”yı ahlaklı bir erdem olarak gören Aristoteles'in görüşlerine katılmamıştır (7). Kant ve onun görüşünü benimseyen kimi filozofların ahlaklı olmayı duygularıyla hareket etmemeyi gerektiren bir varoluş şekli olarak düşündüğü söylenilebilir (8). Kant, ahlak yasasıyla, öznel isteme ilkelerimiz için bir kriter getirmeyi amaçlayarak “her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulunmayı istemektir” diyerek, ahlak yasasında sözü edilen istemenin böyle olması gerektiğini belirtmiştir. İstemenin bu nitelikte olmasını bir eylemin etik bakımdan değerli olması için yeterli görmektedir (9).

SCHOPENHAUER'IN MERHAMET KAVRAMINA BAKIŞI VE FARKLI BAZI GÖRÜŞLER

Schopenhauer'ın felsefesi bir yandan Hıristiyanlığa ve Budizme, diğer yandan Kant'ın idealizmine dayanmaktadır. Birçok açıdan Kant'çı olduğu söylenmişse de, Kant'ın argümanlarının ayrıntılarına her zaman katılmamıştır. 19.yüzyılda hakim görüş, Kant sonrası dönemde onun sistemindeki bazı boşlukların doldurulmasını amaç edinen Alman idealizmidir (10). Başlangıçta Schopenhauer de bu görüşü savunan diğer filozoflar gibi çıkış noktası Kant olan geleneğin içinde yer almaktayken, kötülük problemi adlı çalışmanın temelini atmasıyla Kant'tan kopmuştur. Onun felsefesi hayatının karamsar bir yansımasıdır. Schopenhauer, felsefesini tasavvur ve irade kavramları üzerine kurmuştur. Felsefesinin tamamen Hıristiyanlık ruhuna uygun olduğu, görüşlerinin dini temelli olduğu ve bu konuda Hristiyanlıkla uyumlu görüşleri olan Kant ve J.S. Mill ile aynı görüşü paylaştığı bilinmektedir. Bazı ilkelerin yalnız Hristiyanlığa özgü olmadığını savunan Schopenhauer merhametin ahlaklı önemini analiz etmesi ve bu analizi Hıristiyanlık ve Budizme dayandırması nedeniyle ahlak filozofları arasında önemli bir yerde bulunmaktadır (11).

Felsefesi merhamet kavramına dayanan Schopenhauer'e göre insan davranışlarının üç temel itici gücü vardır: kötülük (kişinin başkalarının acı çekmesini amaçlaması), bencillik (kişinin kendi rahatını amaçlaması) ve merhamet (kişinin başkalarının rahatını amaçlaması). Ona göre hayat akıl dışıdır ve felsefe insanı tatmin etmez, insanı insan ve insancıl yapan yegane duygu merhamettir. Schopenhauer, bu dünyadan el çekerek tıpkı bir “aziz” gibi yaşamayı, başkalarına mümkün olduğunca yardım etmeyi, mutluluğu artırmayı değil acıları azaltmayı önermektedir. Ahlakı temellendirmek için Kant gibi alemler ve numen olarak ikiye ayırmıştır. Sıradan insanlar için ahlakın Tanrı iradesinin ifadesi olan teoloji üzerine kurulduğunu, dinin kaynağının korku olduğunu, korkunun ise kişiyi insan sevgisine götüremeyeceğini düşünmektedir .

Schopenhauer insanı gerçek ahlaka ulaştırır merhametin, aynı zamanda adalete ve insan sevgisine de ulaştırdığını belirterek yasa ve sevginin, ahlak ve adaletin gerektirdiği zorunluluklar olduğunu söylemiştir. “Yasalar, bireyleri şekillendirir ama ahlaklı olmalarını sağlayamaz, bireyleri farklı seçimlere zorlasa da hedeflerinden vazgeçiremez” diye ifade etmekte, burada yalnızca kötülüğün yönteminin değiştiğini belirtmektedir. Schopenhauer insan sevgisinin kökeninde adalet değil, merhamet duygusunun olduğunu ve menfaat olmadan insanlara iyi davranmayı sağlayanın ve haksızlıkları önleyen de merhamet olduğunu vurgulamaktadır. İnsanların zayıf olduğunu, kendi akıllarına güvenmektense doğüstü güçlere sahip olduklarını iddia edenlere güvenmeyi tercih ettiklerini ve Müslüman, Budist veya Hristiyan olan bütün rahiplerin bunu fark edip insanın metafiziğe olan gereksinimini çok iyi kullandığını söylemiştir. İnsanlar için muamma gibi görünen bilgilerin kendilerine olağandışı olarak verildiğini iddia edenler tarafından insanların aldatılıp diledikleri gibi yönlendirmek için kullanıldığını belirtmektedir (12).

Schopenhauer’ın dünya görüşü kötümser olarak anılsa da insan görüşü kötümser değil, ona göre insanın yaşadığı hayat boştur, ama insan boş değildir. İnsan anlamlı şeyler yapabilir ve olduğundan daha iyi olabilir, esasen insanın karakteri onun sahip olduğu iradesidir diye belirterek, insanın yaşamını kendi iradesiyle sanat eserine dönüştürebileceğini belirtiyor. Elbette doğrulara sarılmayı ihmal eden insanlar da vardır. Acımasız olan, insanları öldüren, hatta kendi evladını öldüren merhametsiz insanların davranışlarını kötü olarak gösteren şey o davranışın merhametten yoksun oluşudur (13).

Schopenhauer, bazı felsefecilerin ahlakla ilgili yorumlarının dolambaçlı olduğunu, hatta Kant’ın ahlak yasalarının titizlikle uygulanmasının iyi olarak kabul edilmesi durumunda bile insanın kendi vicdanına dayanarak yol aldığına bazen daha iyi bir sonuca ulaşabildiğini göstermektedir. Kant’ın aslında merhameti ahlakla bağdaştırmadığını, bir zayıflık olarak gördüğünü söyleyerek bu konuda Kant’a karşı çıkıp merhamet kavramının ahlakla açıkça bağıntılı olduğunu vurgulamıştır. Yalnız teori üzerine kurulu felsefeye dayanan ahlak anlayışının ve uygulamaya dayalı dinsel ahlak anlayışının nadiren iyi etkileri olduğunu öne sürmekte ve örnek olarak dünyada çok farklı dinlere mensup toplumlar olduğu halde bu toplumların ahlaki açıdan birbirinden çok farklı olmadıklarını vermektedir. Hristiyanlığın Avrupadaki diğer inançlardan ileri olduğunu belirterek onu ayırsa da Müslümanlarda, Hindularda ve Budistlerde de en az Hristiyanlar kadar hayırsever ve fedakar insanların olduğunu söylemiştir. Yalnız insanlara değil tüm varlıklara merhamet gösterilmesi gerektiğini savunarak, çeşitli örneklerle ahlaklılığa götüren gerçek güdünün merhamet olduğunu belirtmiştir (12). Bu düşünce yapısının günümüzde biyoetik disiplini açısından önemli olduğunu ifade etmek mümkündür.

Schopenhauer felsefe okullarının gelenekleri arasında bu konuda farklı görüşler olduğunu hatta kendi gibi düşünen kimsenin olmadığını belirtmiştir. Stoacıların, Spinoza ve Kant’ın merhamet duygusunu gereksiz bulup bir kenara attığı, yakın çağın en büyük ahlakçısı J.J.Rousseau’nun ise onun izini sürdüğü bilinmektedir. Rousseau, “İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı” adlı eserinde merhamet duygusunun insan için çok önemli olduğunu, amacının başka birinin acı çekmesini önlemek olduğunu ve “sana nasıl davranılmasını istersen sen de öyle davran” sözünün de merhamet sayesinde söylenebildiğini ifade etmiştir. Merhameti en tepeye koyan Schopenhauer de Rousseau’dan ve onun bu kitabından övgüyle söz etmiştir. Schopenhauer Çinli ve Hintlilerin ahlakından söz ederek onlarda ahlakın en üstte yer aldığından, adalet, nezaket, bilgelik ve samimiyetin yanında Hintlilerde en önemli duygulardan birinin merhamet olduğundan söz etmiştir. Başkasının bedeninde gerçekten yer alma ihtimalimiz olmadığından sadece idrak yoluyla onun güdülerini hissedebileceğimizi, dinin kökenini korkuya bağlayarak mantıklı, akıllı davranışın zorunlu olarak insan sevgisi içermeyeceğinden duygudaşlığı yaratacak olanın yine merhamet olduğunu belirtmektedir. Rousseau ilk insanların bizlere göre vahşi ama merhamet duygusu sayesinde soylu olduklarını, bizde çok azalan bu duygu olmasaydı birbirleriyle geçinemeyeceklerini söylemiştir. Hobbes’ un o insanlarda fark edemediği soylu merhamet duygusunu Rousseau fark etmiş ve insanlar arasındaki eşitsizliğin ortaya çıkışında ve doğal durumdan uygar topluma geçişte kaybedilen bazı değerler içerisinde acıma duygusu ve merhametin olduğunu belirtmiştir (14).

Nietzsche ahlakın ortaya çıkışında merhametin kurucu niteliği olduğu saptamasını yapan Schopenhauer'le bu konuda hem fikirdir; ama bu noktadan sonra Schopenhauer'le yolları tamamen ayrılmaktadır. Merhamet ahlakı, gerçekte Nietzsche'nin sürü ahlakı dediği öte dünyacı değerlerin kurucu ögesi olmuştur. Öte dünyanın yaratılarak bu dünyanın küçültülmesi ve değerinin düşürülmesi, merhametin acımaya dayalı enerjisini sürünün lehine çevirmiştir. Merhamete ilişkin Schopenhauer'in tam zıttı görüşleri savunan Nietzsche kavramı neredeyse ters yüz ederek ele almıştır. Nietzsche'nin hemen tüm yazılarında, insanı zayıflatan, yaşamdan koparan ve kendisi olmasını engelleyen değer yargılarının aşılması gerektiğine ilişkin tavrına rastlanmaktadır. Merhameti de Hristiyanlığın dayandığı ve yaşamı zayıflatan temel duygulardan biri olarak gören Nietzsche merhamete özel bir yer ayırmış ve acımaya karşı oluşu nedeniyle merhamet duygusunu eleştirmiştir. Nietzsche'nin eleştirisinin hedefi aslında geleneksel ahlak olduğundan merhameti eleştirmesi geleneksel ahlakı aşma çabasına bağlanabilir. Schopenhauer, merhameti hem vicdanla hem de sevgi ile bağdaştırarak 'bir davranış ancak ve ancak merhamet duygusu ile ortaya çıkmışsa ona ahlaki bir değer atfedilebilir, bunun dışındaki güdü ya da duygularla tetiklenen davranışların hiçbirinin ahlaki olma olasılığı söz konusu değildir" diye belirtmektedir (15).

Merhamet insanlar için temel güdüyse insanların neden farklı ahlaki tutumlar sergilediği, birinin merhametli ve bencillikten uzak iken neden diğerinin tam tersi olduğu sorgulanabilir. Etik, ahlaklılık için gereken temel güdüyü bulursa insanı ahlaklı olmaya yöneltebilir mi sorusunun cevabı da olumsuzdur. Kötülük insana doğuştan verildiğinden değişme imkânı yok denecek kadar azdır, insanlar doğalarında varolan şeylere meyilli olduğundan kötü yürekli birini iyi bir insana çevirmek neredeyse imkânsızdır. Bu bağlamda Schopenhauer'e göre, kötülük ve bencillik köktenci bir değişime uğratmak mümkün değildir (13).

Felsefesinin temeline merhamet kavramını yerleştiren Schopenhauer hak, insan sevgisi ve benzer diğer erdemlerin de merhametten kaynaklandığını belirtmektedir. Ona göre merhamet insanın yaratılışında var olan; ırka, çağa ve farklı değerlere göre değişmeyen bir kavramdır. Merhametin özündeki gücün hem başkalarına kötülük etmemizi engellediğini hem de onlara yardım etmemiz için bizi harekete geçirdiğini belirtmiştir. Etik düşüncenin var olmadığı yerde pek çok hata işlenebileceğinden merhametin vazgeçilmez bir unsur olduğunu vurgulamıştır.

Schopenhauer'e göre hiç kimse bir kötülük yapmak istediğinde, birini öldürmeye niyet ettiğinde felsefecinin yazdığı ilkelere bakıp vazgeçmez; yani Kant'ın "öyle davran ki davranışın başkaları için bir ölçü olsun" ilkesi kimseyi cinayetten vazgeçirmeyeceği için ahlaki türden değer taşıyan eylemlerin herhangi bir hesaba boyun eğmemesi gerekmektedir. Bizi kötülükten alıkoyabilecek şey kendimizle hesaplaşmak ve içimizde varolan insaf ve merhamet duyguları olacaktır. İyi Tanrıya bağlanamadığına göre ahlakın bu dünyadaki dayanağı da insan davranışlarındaki bencillik karşıtı motiflerdir. Schopenhauer'in etiğinin merhamete yaklaşımına yönelik eleştiriler günümüzde hala canlılığını korumaktaysa da başka felsefeci ve yazarların bu kavramdaki dinci ve gelenekçi argümanları ayıklayarak tekrar ortaya koyma çabaları yetersiz kalmıştır. Schopenhauer'in ilahiyatçı ahlak öğretileri kapsamında ele aldığı merhamet, Yeni Çağ felsefesinde de dinci ve gelenekçi argümanların temelinde buyrukların, en yüce iyi düşüncesinin ve insan aklının uydurduğu ebedi mantıksal hakikatlerin yattığını söylemektedir. Ama onun "merhamet"inin değeri, diğerlerinin ürettiği kavramlarla karşılaştırılmayacak oluşu ile öne çıkmaktadır (16). Onun felsefesi yaşamdaki değişim ve hareketler hissedildiğinde doğabilecek sonuçlar ve bunların oluşturabileceği etik ve metafizik sonuçlar üzerine odaklanarak, değişim ve hareketin yalnız bilme eylemiyle değil hissetme yönüyle de ilişkilendirilmesi gerektiğini savunmuştur (17).

SONUÇ YERİNE

Günümüz insanının kimi eylemlerinin erdemden ve sevgiden yoksun olduğu iddiası, insanın merhamet duygusundan uzaklaşmış olması ile ilişkilendirilebilir. Burada argüman oluşturmak zordur. Çünkü bir yanda övücü yorumlarla anlatılan merhamet kavramı diğer yanda günümüzde unutulmuş, göreceli ve kişiden kişiye farklılaşan duygular var. Bunun sebebi, belki de asırlar öncesinden gelen kadim gelenek ve törelerin

unutulmasına bağlanabilir. Dini kitaplarda bu sevgisizlik, haset, bencillik, merhametsizlik, kibir gibi kötü duygu ve düşüncelerle açıklanmaktadır.

TEŞEKKÜR

Acemi bir yazar olarak her zaman yanımda olan ve benim için çok emek harcayan sayın Hocam Prof. Dr. N. Yasemin YALIM'a teşekkür ediyorum.

KAYNAKÇA

1. Atalay H. Merhamet. PsikeArt, Dergisi Mart-Nisan. Erişim: <https://hakanatalay.wordpress.com/2015/02/24/merhamet/> Erişim tarihi: 8.05.2018.
2. Oguz Y, Tepe H, Büken NÖ, Kucur DK. Biyoetik Terimleri Sözlüğü. 1. baskı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları; 2005. s. 172.
3. Türk Dil Durumu Sözlüğü. Erişim: <http://www.tdk.gov.tr/>. Erişim tarihi: 16.05.2018.
4. Çağrı M. Merhamet. İçinde: TDV İslam Ansiklopedisi; 29. s. 184. Erişim tarihi: 26.10.2018.
5. Arslan ZY. Merhamet. Erişim: <http://islamihayatdergisi.com/konular/detay/merhamet>). Erişim tarihi: 17.05.2018.
6. Polat FN, Erdem R. Merhamet yorgunluğu düzeyinin çalışma yaşam kalitesi ile ilişkisi: sağlık profesyonelleri örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2017/1; 26. s. 291-312.
7. Danacı G. Martha C. Nusbaum'un merhamet anlayışı ve eleştirisi. Yüksek lisans tezi.
8. Kant I. Groundwork of the metaphysical of morals. Çev.: Mary Gregor. New York: Cambridge University Press; 1998. s. 12.
9. Cogito Dergisi. Sonsuzluğun sınırında: Immanuel Kant. Yapı Kredi Yayınları. 2005/41-42. s. 237-239.
10. Gökberk M. Felsefe Tarihi. 30. baskı. Remzi Kitabevi: 2017. s. 402-404.
11. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Erişim: <https://plato.stanford.edu/entries/schopenhauer/#2> Erişim tarihi: 19.10.2018.
12. S Arthur. Merhamet. Çev.: Zekâi Kocatürk. 4. baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları; 2017. s. 6, 38, 83, 102.
13. Çalışkan Akçetin N. Merhamet ve devlet: Schopenhauer. Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi. 2016; 21. s.71-86.
14. Rousseau JJ. İnsanlar arası eşitsizliğin kaynağında. Erişim: http://www.academia.edu/2650704/İnsanlar_arasındaki_eşitsizliğin_kaynağı_Jean_Jacques_Rousseau. Erişim tarihi: 9.5.2018.
15. Ay V. Nietzsche'de merhamet kavramının yeniden değerlendirilmesi. Araştırma makalesi. Beytulhikme: An International Journal of Philosophy. 2013; 3: 1. ISSN: 1303-8303.
16. Atayman V. Varolmanın acısı - Schopenhauer felsefesine giriş. İstanbul: Donkişot Yayınları; 2004. s. 127-133.
17. Uğurlu A. Izdırıp ve merhamet - Schopenhauer'de irade ahlak ilişkisi. İnceleme-araştırma dizisi: 333. İstanbul: İz Yayıncılık; 2005.